

Kur'an ve Sünnet Araştırmaları Dergisi

Journal of Qur'an and Sunnah Studies

مجلة دراسات القرآن و السنة

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kursad>

e-ISSN: 2791-8726

Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2024 (Mart/March)

Hicrî Sekizinci Yüzyıl Divân Yazarlarından Muhammed b. el-Evşânî ve *Medhu Rasulillah* Adlı Divânı

*Hijrî Eighth Century Diwan Writers Muhammad b. al-Awshânî and His
Dîwân titled Madhu Rasulillāh*

Mehmet Şirin GÜZEL

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâgatı Yüksek Lisans Öğrencisi
Diyarbakır, Türkiye

Dicle University, Faculty of Theology, Master's Degree Student in Arabic
Language And Literature. Diyarbakır, Türkiye
mehmetnur.72@hotmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-0465-8044>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 27/01/2024

Kabul Tarihi/Date Accepted: 20/02/2024

Yayın Tarihi/Date Published: 31/03/2024

Atıf / Citation:

Güzel, Mehmet Şirin. "Muhammed b. el-Evşânî ve *Medhu Rasulillah* Adlı Divânı". *Kur'an ve Sünnet Araştırmaları* 4/1 (Mart/March, 2024). 27-51.

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
Yayıncı / Published by: Yaşam Boyu Eğitimi Destekleme Derneği/ Türkiye.

Öz

Edebi bir tür olarak methiyeler, dini, toplumsal veya idari öneme sahip kişilere yönelik övgü temalı şiirlerdir. Bu tür şiirlerde, övülen kişinin ahlaki değerleri, faziletleri, liderlik yetenekleri, beşerî özellikleri, hikmeti, adaleti ve dini bağlılığı vurgulanır. Asırlar boyunca İslam toplumunda önemli şahsiyetlere olan sevgi, saygı ve bağlılığın ifadesi olarak methiyeler dizilmiştir. Arap edebiyatında methiyelerin en yaygın ve bilinen örneği, Hz. Peygamber'e yazılmış methiyelerdir. İslam tarihi boyunca pek çok şair, onun hayatı, risâlet görevi, insanlığa katkıları ve ahlaki özellikleri üzerine şiirler yazmıştır. Hz. Peygamber'e methiye yazan şairlerden biri de hicrî 8. yüz yıl Siirt âlimlerinden Muhammed b. el-Evşânî'dir. Bu çalışmada Muhammed b. el-Evşânî'nin kaleme aldığı *Medh-u Rasulillah* adlı divânı incelenmiştir. Hicri 777 yılında kaleme alınan divan, yaklaşık iki bin yüz beyitten oluşmaktadır. Dolayısıyla bu hacimli eserin tahkiki, makale konusunu aştığından bu çalışmada sadece içerik analiziyle yetinilmiştir. Bu kapsamda öncelikle giriş bölümünde İslam coğrafyasında methiye geleneğinin tarihi serencamı hakkında bilgi verilmiş ardından ana hatlarıyla söz konusu divan tanıtılmış ve müellifi hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak divan, tematik açıdan incelenmiştir. Eserin içerik analizi, tespit edilebilen tek yazma nüshası üzerinden yapılmıştır. Müellifin Allah rasulüne duyduğu muhabbet saikiyle kaleme aldığı divanda tazarru, istiğfar ve eleştiri türü kasideler yer alsa da çoğunluğunu methiye türünden kasidelerin oluşturduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Şiir, Divan, Methiye, İbnü'l-Evşânî.

Abstract

As a literary genre, panegyrics are poems that praise individuals with religious or social significance. In these poems, the moral values, virtues, leadership abilities, human qualities, wisdom, justice, and religious devotion of the praised person are emphasized. Throughout the centuries, panegyrics have been composed in the Islamic society as an expression of love, respect, and loyalty to important figures. In Arabic literature, the most common and well-known examples of panegyrics are those written for the Prophet Muhammad. Throughout Islamic history, many poets have written poems about his life, prophetic mission, contributions to humanity, and moral qualities. One of the poets who wrote panegyrics for Prophet Muhammad in the eighth century of the Hijri calendar was Muhammad b. al-Awşhânî, a scholar from Siirt. This study examines the *Dīwān* written by Muhammad b. al-Awşhânî titled "Madhu Rasulillah". The *dīwān*, written in the year 777 Hijri, consists of approximately 2,200 couplets. Therefore, due to the extensive volume of this work, this study is limited to content analysis only. In this context, the introduction provides information about the historical development of the panegyric tradition in the Islamic world. Subsequently, the *dīwān* is introduced, and information about its author is provided. Finally, the *dīwān* is analyzed thematically. The content analysis of the work is based on the single manuscript copy that could be identified. It is observed that, while the *dīwān* includes qasidas of supplication, repentance, and criticism, the majority of the poems are panegyrics, written out of the poet's love for the Messenger of Allah.

Keywords: Arabic Language And Literature, Poem , *Dīwān al-Madhiyya*, İbn al-Awşhânî.

Giriş*

Sözlükte zemmin zıddı olup sena etmek, övmek, övgüde bulunmak ve güzel bir sözle nitelemek gibi anlamları ifade eden medih,¹ ıstılahi bir kavram olarak bir kimsede bulunan erdem, fazilet ve üstünlükleri veya toplumdaki konumunu yâda bir işteki becerilerini şiir veya nesir türünden birisiyle dile getirmektir.² Daha öz bir ifadeyle medih, güzel bir şeyi dille kasıtlı olarak sena ve övmedir.³

Medih kökünün sonuna nispet eki getirilerek yapılmış olan methiye kelimesi ise edebiyatta bir kimseyi övmek için yazılan şiire ve yazılara denir. Daha çok kaside nazım şekliyle yazılır. Methiye daha çok kaside şeklinde yazıldığından önceleri “kasîde-i medhiyye” olarak anılmış, daha sonra sadece methiye şekli kullanılmıştır. Arap edebiyatında ise genellikle medh, medîh, medîha, ümdûha ve midha kelimeleri kullanılmıştır.”⁴

Kaynağında mersiye, fahr, gazel, hamâse, gibi türlerin bulunduğu medih, Arap edebiyatında en çok ele alınan konuların başında gelir. “Gerek Câhiliye döneminde gerekse İslâm’dan sonra övgü kasidelerinin gelenekleşmiş olan bu bölümlerine bâdiyeli-şehirli bütün şairler tarafından uzun bir süre özenle riayet edilmiştir”.⁵

Arap edebiyatında *el-Medâihu'n-Nebeviyye* olarak adlandırılan şiir türlerinde Hz. Peygamber hakkında şairler tarafından pek çok şiir söylenmiştir. Bu tür şiirlerde şairler, Hz. Peygamber’e karşı duydukları saygı ve sevgiyi, ona duyulan özlemi, doğumunu, nesebini, güzel ahlakını, fiziki özelliklerini, şirkin onunla ortadan

* Bu makale Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde devam etmekte olan "Muhammed İbnü'l-Evşânî ve Medhu Rasulillah Adlı Divanının Tahkiki" başlıklı yüksek lisans tezinin birinci bölümünden üretilmiştir.

¹ Cemalüddin Muhammed b. Mükrim İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 2/589; Muhammed b.Hasan Ebû Bekir ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, ts., 7/111; Mecduddîn Muhammed b. Yâkub el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 240.

² Mecdi Vehbe, *Mu'cemu'l-mustalahâti'l-Arabîyye*, ts., 343.

³ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî, *et-Ta'rîfât*, ts., 207.

⁴ İskender Pala, “Ansiklopedik Divan Şiir Sözlüğü” (Kapı Yayıncıları, 06 Aralık 2018), 313; İsmail Durmuş, “Methiye”, *DİA* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2004), 29/406.

⁵ Durmuş, “Methiye”, 29/406.

kalktığını, miracı, mucizelerini, hicreti gibi yaşadığı olayları, kâinatın onun hürmetine yaratıldığını, şefaatinin vb. birçok konuları ele almışlardır.⁶

Beşer cinsinden övülmeye en layık görülen şahıs olarak Hz. Peygamber (s.a.s) hakkında henüz hayattayken ekseriyeti nazım türünden methiyeler söylendiği gibi vefatının ardından da şairler tarafından pek çok şiir söylenmiş, yazılmıştır. İlk başlarda bazı sahabeler tarafından söylenen bu methiyeler sonraki nesiller tarafından da devam ettirilmiştir.⁷

Abbasiler döneminde, İslam kültürü ve medeniyeti birçok yönüyle zirveye ulaşmıştır. İslam medeniyetinin altın çağını yaşadığı bu dönemin şairleri, yönetimde İslam dinini esas alan devrin halifelerini övmekten ve halifelerin nesep bakımından Hz. Peygamber'e olan yakınlıklarını şiirlerinde dile getirmekten geri kalmamışlardır.⁸ Bu devrin halifeleri, hem akrabalık hem de veraset yoluyla Hz. Peygamber'e olan yakınlıkları nedeniyle Hz. Peygamber'in övgülerine konu olmuşlardır. Bundan ötürü hem halifeler hem de onların dışındaki Haşimiler; Hz Peygamber'e olan yakınlıkları, O'nun ismini alma, onun sünnetine olan bağlılıkları ve bürdesini giyme gibi özelliklerle övülmüşlerdir.⁹ Di'bil b. 'Ali el-Huzâ'î (ö. 220/835) bu dönemde peygamber methiyeleri ile öne çıkan şairlerdir.¹⁰

Memlûkler döneminde hicrî 7. asırda *el-Medîhu'n-Nebevî* ifadesi bir terim olarak daha fazla belirginleşerek müstakil bir sanat dalı haline gelmiş¹¹ ve bu alanda kimi

⁶ Orhan İyışenyürek, "İbn Ma'tuk'un Divanındaki Peygamber Methiyeleri", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47 (Kasım 2019), 146; Mehmet Mesut Ergiön, "Osmanlı Döneminde Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 7/1 (01 Nisan 2007), 120.

⁷ Mücteba Uğur, "Hz Peygamber'e İlk Medhiyeler", *Diyanet İlmî Dergi*, (Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s) -özel sayı-) 2000 (2003), 530.

⁸ Asmaa Almasri, *Şi'ru'l-medîhi'n-nebevî muhtevâhu ve eşkâlûhu fi bilâdi's-Şâm fi'l-ahdi'l-Osmânî* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 78.

⁹ Muhammed, *el-Medâihu'n-nebeviyye hatta nihâyeti'l-'asri'l-Memlûkî*, (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1996), 89-90.

¹⁰ Ahmet Şen, "Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Ahmed el-Behlûl ve Hz. Peygamber'e Methiyelerinde Muhteva", *Tasavvur*, 5/2, (2019), 844.

¹¹ Muhammed, *el-Medâihu'n-nebeviyye*, 207; İyışenyürek, "İbn Ma'tuk'un Divanındaki Peygamber Methiyeleri", 147.

şairler sadece Hz. Peygamber'e özel divanlar ortaya koymuşlardır.¹² Memlûkler döneminde Hz. Peygamber'e yazılan methiyelerde, 'Âişe el-Bâ'ûniyye (ö. 922/1516),¹³ eş-Şihâb el-Hallûf (ö. 899/1493) ve Şa'bân el-Âsârî (ö. 88/1424) gibi şahıslar ön plana çıkan şairlerdendir.¹⁴

Endülüs'te Hz. Peygamber'e olan muhabbetin izleri hem şiir ve edebiyatta hem de sosyal hayatta görülmektedir. Nitekim O'nun hayatına dair bilgilerin yer aldığı ve onunla ilgili el-mürtecâ, el-müctebâ, imâdü'lümme, el-muthir, eş-şefî', vesîletü'n-Nebiyyîn, sâhibu'l-makâmi'l-mahmûd ve'l-kevser, mısâhu'z-zalâm, muhyî'n-Nübüvve, şemsü'l-hidâye gibi çeşitli sıfatların ele alındığı çok sayıda şiir de söylenmiştir.¹⁵ Endülüslü çok sayıda şair Hz. Peygamber'le ilgili şiirlerinde; şefaateceği, kalbinin çıkarılması (şakku's-sadr), ayın yarılması, parmaklarından suyun akması, birtakım varlıkların onu selamlaması ve kendisine tazimde bulunması gibi çeşitli konulara değinmişlerdir.¹⁶

el-Medâihu'n-Nebeviyye türü bakımından oldukça zengin olan Osmanlı döneminde birçok şair tarafından, Hz. Peygamber'e övgülerini içeren sayısız methiye yazılmıştır.¹⁷ Bu dönemde, Muhammed b. 'Ali el-Huseynî (ö. 1009/1600) ve 'Abdullah b. Yûsuf el-Yûsufî (ö. 1194/1780) gibi bazı şairler divanlarını tamamen Hz. Peygamber'i medhe tahsis ederken, İbnu'n-Nakîb Abdurrahman b. Muhammed (ö. 1081/1670)¹⁸ ve el-Emîr Mencek b. Muhammed el-Yûsufî (ö. 1080/1669)¹⁹ gibi şairler ise,

¹² Nu'aym el-Hımsî, *Nahve fehmin cedîdin li edebi'd-duveli'l-mutetâbi'a ve târihih -I-* (Dımaşk: Mudîriyyetu'l-Kutub ve Matbû'atu'l-Câmi'iyye, 1981), 251.

¹³ Bk. Muhammed Vehbi Dereli, *Osmanlı Dönemi Edebiyat Şairlerinden Âişe el-Bâûniyye ve Peygamber Methiyeleri*, (Gece Kitaplığı: Ankara, 2023).

¹⁴ Şen, "Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Ahmed el-Behlûl ve Hz. Peygamber'e Methiyelerinde Muhteva", 844.

¹⁵ Nizamettin Parlak, "Hz. Muhammed (s.a.s) İçin Yazılan Şiirlerin Endülüs'teki Yansımaları: Kasîde fi Medhi'n-Nebî Geleneği", *Akademik Siyer Dergisi* 2 (30 Haziran 2020), 71-72.

¹⁶ Parlak, "Hz. Muhammed (a.s.) için Yazılan Şiirlerin Endülüs'teki Yansımaları", 72.

¹⁷ Ergi@n, "Osmanlı Döneminde Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri", 120.

¹⁸ Bk. İbrahim Fidan, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbnu'n-Nakîb el-Hüseynî ve Şiirleri*, (Gece Kitaplığı: Ankara, 2016).

¹⁹ Bk. Yusuf Sami Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, (Çizgi Kitapevi: Konya, 2017).

divanlarını yalnızca Hz. Peygamber'i medhe ayırmayıp diğer kaside türleri ile birlikte el-medâihu'n-Nebeviyye'ye de yer vermişlerdir.²⁰

Bu çalışmada hicrî sekizinci yüz yıl Anadolu bölgesi methiye yazarlarından Muhammed b. el-Evşânî'nin hayatı, ilmi kişiliği ve kaleme aldığı methiye türü divanı incelenecektir. Yapılan araştırma sonucu müellif ve eser hakkında daha önce herhangi bir çalışma yapılmadığı görülmüştür. Müellife ait eser, hicrî sekizinci yüz yıl methiye edebiyatına örneklik teşkil etmesi bakımından büyük önemi haizdir. Ayrıca bu tür eserler Anadolu coğrafyasında verilen Arapça dil öğretiminin kalitesini de ortaya koymaktadır. Zira bu öğretim sayesinde ana dili olmamasına rağmen Arapça şiir divanı yazabilecek seviyede âlimler yetişmiştir. Bu bağlamda giriş bölümünde İslam coğrafyasında methiye geleneğinin tarihi serencamı hakkında özet bilgi verildikten sonra müellif ve eseri tanıtılacaktır. Eserde yer alan beyit ve kaside sayısı, eserin tematik içeriği incelenecek, son olarak eserin tespit edilen tek nüshasının fiziksel özellikleri, temaları ve muhtevası hakkında bilgi verilecektir.

1. Muhammed B. el-Evşânî'nin Hayatı ve İlmi Kişiliği

Tarih ve biyografi kaynaklarında müellif hakkında detaylı bilgi yer almamaktadır. Sadece çalışma konusu olan elimizdeki eserinde yer alan bazı ifadelerinden hareketle hayatı ve yaşadığı döneme ait kısıtlı bilgilere ulaşılabilmıştır.

²⁰ Şen, "Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Ahmed el-Behlûl ve Hz. Peygamber'e Methiyelerinde Muhteva", 844-845; Demiörayak, *Arap Edebiyatı Tarihi: Osmanlı Dönemi Mısır ve Bilâdü's-Şam Bölgesi*, (Erzurum: Fenomen, 2015), 233. Bu dönem medhiye edebiyatı hakkında detaylı bilgi için ayrıca bk. Mücahit Küçükşarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrahim es-Sefercelani ve Şiirleri*, (Çizgi Kitapevi: Konya, 2017); Küçükşarı, *İbn Hicce el-Hamevi ve Divanı*, (Palet Yayınları: Konya, 2018); Selçuk Pekparlatır, *Osmanlı Dönemi Şairlerinden Yusuf el-Esîr ve Şiiri*, (Palet Yayınları: Konya, 2020); Ramazan Özkal, *Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatı El-Muhibbi*, (Palet Yayınları: Konya, 2023).

Nitekim *Gayetü'n-Nihâye fi Tabakati'l-Kurra* adlı eserinde kendisini ismen zikreden muasırı İbnü'l-Cezerî bile şahsı hakkında çok kısıtlı bilgiye yer vermiştir.²¹

1.1. Hayatı

Tam adı, Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Muhammed b. el-Evşânî el-İs'irdî'dir. Künyesi Ebu Abdillâh'tır.²² İbnü'l-Evşânî'nin ne zaman doğduğu, nerede ve ne zaman vefat ettiği, nerelerde ve hangi âlimlerden ders aldığı kesin bir şekilde bilinmediği gibi, yetiştirdiği talebeler hakkında da herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak *Medh-u Rasulillah* adlı eserin mukaddimesinde yazılış tarihi olarak hicri 777 senesinin kaydedilmesi, hicri sekiz, miladi 14.yy'da yaşadığını açıkça göstermektedir.²³ Öte yandan eserin mukaddimesinde yer alan İs'irdî nispetinden hareketle kendisinin Siirt'li olduğu anlaşılmaktadır.

Elimizde mevcut bulunan divanı dışında hayatına dair malumat edinilemeyen el-Evşânî'nin, yetim olarak büyüdüğü ve ergenlik çağına ermeden Kur'an'ı öğrendiği, bulûğ çağından sonra da Allah'ın (c.c) kendisine diğer ilimleri bahşettiği şu beyitlerinden anlaşılmaktadır:

[Hafîf]

ثُمَّ عَلَّمْتَنِي كِتَابَكَ طِفْلاً
قَبْلَ أَوْيْتَنِي يَتِيماً
وَ عَلِّمْتَنِي سِوَاهُ بَعْدَ إِحْتِلَامٍ
وَ أَحْسَنْتَ إِلَيَّ يَا مُؤَيَّ الأَيْتَامِ

"...Daha sonra çocuk yaşta bana Kitab'ımı öğrettin. Bulûğ çağından sonra da bana diğer dini ilimleri öğrettin.

Yetimdim beni barındırdın yetimleri barındıran Allah'ım. Ve bana ihsanda bulundun"²⁴

Kaynaklarda yer alan bilgiye göre ailesi Siirt'e sonradan yerleşmiştir. Nitekim İbnü'l-Cezerî, babasının İbnü'l-Harûf el-Mevsîlî'den kıraât dersleri aldıktan sonra Siirt'e yerleştiğini ve hicrî yedi yüz kırk üç senesinde vefat edinceye kadar Siirt'te ders

²¹ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurra* (Beyrut-Lübnan: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2006), 1/79; 2/254.

²² İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 1b.

²³ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 1a.

²⁴ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 77b.

verdiğini aktarmaktadır.²⁵ Ayrıca verdiği bilgilerden müellifin, Mısır'da bulunduğu bir esnada İbnü'l-Lebbân el-İs'irdî (ö. 749/1349) gibi dönemin ünlü âlimlerinin de bulunduğu ilim meclislerinde yer aldığı anlaşılmaktadır.²⁶

Divanında yer alan bir beyitte Kur'ân'ın mahlûk (yaratılmış) olmadığını açıklamakla ehl-i sünnet düşüncesine bağlı olduğuna işaret eden²⁷ İbnü'l-Evşânî'nin ameli mezhebini sarih olarak ortaya koyan bir ifadesi olmamakla birlikte, Hz. Muhammed'in (s.a.s) yaratılmışların en hayırlısı olduğunu dile getirdiği bölümde diğer mezhep imamlarından önce imam Şâfiî'nin ismini zikretmesi ve mezhep imamlarının ismini sıralarken sadece onun için (وَ بِهِ يَقُولُ الشَّافِعِيُّ إِمَامُنَا) “*imamımız Şafii'de böyle söylüyor*” ifadesini kullanması onun Şâfiî mezhebine bağlılığını gösterir.²⁸

İbnü'l-Evşânî, hac ibadetini yerine getirmek maksadıyla Hicaz ve Şam olmak üzere birtakım bölgelere seyahatler gerçekleştirmiştir.²⁹ Müellif farklı tarihlerde Medine'yi ziyaret etmiş ve Hz. Peygamber'e (s.a.s) yazdığı bazı methiyelerini bu ziyaretler esnasında Ravza-i Mutahhara'da Hz. Peygamber'in mübarek kabr-i şeriflerinin karşısında kaleme almıştır.³⁰ Vefat tarihi bilinmemekle birlikte divanında yer alan kaside yazım tarihlerinden hareketle hicrî 786 senesine kadar da yaşadığını söylemek mümkündür.³¹

1.2. İlmi Kişiliği

Divanında yer alan bilgiye göre Muhammed b. el-Evşânî, henüz bulûğa ermemiş küçük bir çocukken Kur'ân-ı Kerimi öğrenmiştir. Eserinde bulûğ çağından sonra birçok farklı alanda dini ilimleri tahsil ettiği bilgisi yer alsa da³² bu ilimlerin tam olarak ne tür ilimler olduğu, kimlerden eğitim aldığı, ne kadar süre zarfında aldığı, ilim

²⁵ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/296.

²⁶ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2/90.

²⁷ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 86a.

²⁸ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 2a.

²⁹ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 53a.

³⁰ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 52a; 11a; 49b.

³¹ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 61b.

³² İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 77b; 68b.

tahsili için hangi şehirleri gezdiği ve öğrenci yetiştirip yetiştirmediği gibi bilgilere yer verilmemiştir.

Arapça hacimli bir divan yazmasından anlaşıldığı üzere müellif, Arap diline vakıf ve edebî yönü ön plana çıkan bir ilmi kişiliğe sahiptir. Öte yandan divanında yer alan şiirlerinden müellifin, kelim ve siyer-i nebi ilimlerinde derin bir bilgiye sahip olduğunu söylememiz mümkündür. Ayrıca divanında Allah'ın, kendisine kitap ve sünnete uygun bir inanç, anlayıp kavradığı³³ pek çok ilim ve hikmet bahsettiğini ifade etmektedir.³⁴ Müellifin 3955 kurrâ ve hâfızın tanıtıldığı³⁵ *Gâyetü'n-nihâye* adlı eserinde adının yer alması ve İbnü'l-Cezerî'nin kendisinden arkadaşımız (صاحبنا) diye bahsetmesi³⁶ kıraatçi yönünün de olduğunun göstergesidir.

1.3. Hocaları

Yapılan araştırma neticesinde hocaları hakkında bilgi edinemediğimiz İbnü'l-Evşânî, elimizde bulunan divanında, ailesi ve dostları için dua edip istiğfarda bulunurken her ne kadar bu duaya hocalarını da katsa da; isimlerini vermemekte ve haklarında herhangi bir bilgi aktarmamaktadır.³⁷ Ancak yukarıda da belirtildiği üzere muasırı İbnü'l-Cezerî'nin kendisinden arkadaşımız (أصحابنا), İbnü'l-Lebbân'dan da hocamız (شیخنا) şeklinde bahsetmesinden hareketle İbnü'l-Lebbân'dan ders aldığını söylemek mümkündür.

1.4. Eserleri

Muhammed b. el-Evşânî'nin *Medh-u Rasûlillah* adlı eseri dışında başka eseri tespit edilememiştir. Söz konusu eserin de tek nüshası tespit edilebilmiştir. Bu nüsha Diyanet İşleri Başkanlığı kütüphanesinin yazma eserler koleksiyonunda 002580-I demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.³⁸

³³ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 75b.

³⁴ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 68b.

³⁵ Abdurrahman Çetin, "Gâyetü'n-nihâye", *DİA* (İstanbul, 1996), 13/414.

³⁶ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/296.

³⁷ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 65a.

³⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi (DİB), "Yazma Eserler" (18 Ekim 2022).

Bilindiği üzere şairlerin çoğu, henüz hayattayken divanlarını tedvin etmemişlerdir. Kimisi divanlarını daha hayattayken tertip ederken kimisinin divanı ise vefatının akabinde başkaları tarafından tedvin edilip piyasaya sürülmüştür. Hem mukaddimesinde yer alan ifadelerden hem de kaside başlıklarından anlaşıldığı kadarıyla İbnü'l-Evşânî'nin, divanı öğrencilerinden biri tarafından tedvin edilmiştir.

2. Muhammed b. el-Evşânî'nin Divanı Hakkında Genel Bilgiler

İç kapağında Hz. Peygamber'e ait bir hadise yer verilen divan şu ifadelerle başlamaktadır:

هَذَا مَدْحُ رَسُولِ اللَّهِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
قَالَ مَوْلَانَا وَأُسْتَاذُنَا الْإِمَامُ الْفَائِقُ حُجَّةُ الْحَقِّ عَلَى الْخَلَائِقِ وَحِيدُ دَهْرِهِ وَقَرِيدُ عَصْرِهِ بَوِيَّةُ السَّلَفِ أُسْتَاذُ
الْخَلْفِ شَمْسُ الْمِلَّةِ وَالِدِينِ قُدْوَةُ الْمُحَقِّقِينَ وَالْعُلَمَاءِ الْعَامِلِينَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ
مُحَمَّدَ بْنِ الْأَوْشَانِي الْإِسْعَرْدِي ... يَمْدَحُ سَيِّدَ الْخَلْقِ مُحَمَّدًا رَسُولَ اللَّهِ ... فِي شَهْرِ رَمَضَانَ الْمُعْظَمِ سَنَةَ سَبْعِ
وَسَبْعِينَ وَسَبْعِمِائَةٍ بِمَدِينَةِ إِسْعَرَدَ

Burada yer alan ifadelerden İbnü'l-Evşânî'nin öğrencilerinden biri tarafından divanın tedvin edildiği açıkça anlaşılmaktadır. Öte yandan müellifiin Hz. Peygambere duyduğu özlemi dile getirdiği ilk methiye kasidesini yedi yüz yetmiş yedi senesinde Siirt'te kaleme aldığı görülmektedir. Mukaddimedede yer alan ifadeler kısmen öğrencinin övgüde abartı ifadeleri olsa da İbnü'l-Evşânî'nin ilmi kişiliği hakkında da fikir vermektedir.

Divanın sonunda yer alan ve müellifin Hz. Peygamber'e özlemini dile getirerek başladığı (ج) harfi ile mukaffa kasidesi ise şu beyitle son bulmaktadır:

[Basît]

رِيحُ الصَّبَا حَمَلَتْ مِنْ قَبْرِهِ أَرْجَاءً فَعَطَّرَ الْكُؤْنَ رِيًّا ذَلِكَ الْأَرْجَى

“Saba rüzgârı onun kabrinden esintiler getirdi. Kâinat o esintilerle hoş kokulara

bulandı.”

Divanın bazı varaklarında derkenar notları yer almaktadır. Söz gelimi yetmiş beş ve yetmiş altıncı varakların kenarlarında Sâbit (Amr) b. Mâlik eş-Şenferâ el-Ezdî'ye (ö. 525-550 arası) nisbet edilen *Lâmiyyetü'l-'Arab'*ın bir kısmı (yirmi beş beyit) yer almaktadır. eş-Şenferâ'ya nispet edilen şiirlerden hemen önce, Hz. Peygamber'in (s.a.s); *Lâmiyyetü'l-'Arab* ile ilgili şu tavsiyesine yer verilmiştir: *"Çocuklarınıza Lâmiyyetü'l-'Arab'ı okutun, çünkü o çocuklara güzel ahlâkı, cesareti, cömertliği ve edebi öğretir."*

Ayrıca 76a nolu varakın üst ve sol kenar kısmında kime ait olduğu belli olmayan iki beyit bulunmaktadır. Beyitler şöyledir:

[Basît - Tavîl]

مَا أَضَرَ الْعَبْدَ عَنِ تَقْبِيلِ أَرْضِكُمْ وَسَوْفَ يَسْعَى إِلَيْكَ وَهُوَ مُعْتَذِرٌ
مَرَارِكَ فَرَضَ كَالصَّلَاةِ لَوْ قَتَبَهَا تُؤَدَّى فَإِنْ قَاتَتْ فَلَابِدًا مِنْ فَرَضِ

"Kula ne Zarar gelir ki toprağınızı öpse ve ileride özrünü dile getirmek için kapınıza gelse! Seni ziyaret etmek vaktinde edası, geçince de kazası gereken namaz gibidir."

37

Bu notların müellife mi, müdevvine mi yoksa müstensihe mi ait olduğu bilinmemektedir. 101 varaktan oluşup yaklaşık 2.100 beyit ihtiva eden bu divan, genellikle nebev-î methiyeler içermektedir. Fakat sadece nebev-î medihleri kaleme almakla yetinmeyen şair, medhilerin yanı sıra; Allah'ın engin rahmeti, O'na münacatta bulunma, yalvarıp yakarma, istiğfarda bulunma, Rafıziler ve onların dine verdikleri tahribatı eleştirme, kendi döneminde yaşayan insanların genel ahlakı ve hak ve hakikatten ne denli saptıkları, Hicaz ve Şam'a olan özlem ve iştihakı, ehl-i beyte ve sahabe-i kiram efendilerimize beslediği muhabbet, vaaz, tövbe, Kur'an ve icazı gibi farklı birçok konuyu da ele almıştır. Ayrıca şair kimi beyitlerde, yapmakla mükellef olduğu amellerinin eksikliğini dile getirmiş, Hz. Peygamber'den şefaata talebinde bulunmuş ve Allah'a (c.c) tazarruda bulunarak affedilmek için onu aracı kılmıştır.

2.1. Eserin Kaydı ve Müellife Aidiyeti

Yapılan araştırma sonrası esere ait tek bir nüshanın olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu nüsha Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü 002580-I

demirbaş no ile kayıtlıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı kütüphanesinde müellif nisbesi hataen “el-Ûşânî” şeklinde kaydedilmiştir. Zira nüshada açıkça “el-Evşânî” şeklinde zaptedilmiştir. Öte yandan kayıta yer alan istinsah tarihi ve eserin sonunda ferağ kaydının olduğu bilgileri³⁹ de doğru değildir. Zira söz konusu tarih istinsah tarihi olmayıp müellifin ilk methiyesini nazmettiği tarihtir. Ayrıca nüsha sonunda herhangi bir ferağ kaydı bulunmamaktadır.

Daha önce de belirtildiği üzere eser ve müellif hakkında kaynaklarda bilgi yer almamaktadır. Sadece muasırı İbnü'l-Cezerî ismen iki defa kendisinden bahsetmiş o da herhangi bir detay vermemiştir. Eserin müellife aidiyeti konusunda elimizdeki tek vesika yine eserin kendisidir. Zira mukaddime bölümünde eserin İbnü'l-Evşânî'ye aidiyeti net bir şekilde ifade edilmiştir.

2.2. Eserin Yazılış Amacı

Divanı incelendiğinde; karşılığında dünyevi hiçbir çıkar elde etme gayesi gütmeyeceği apaçık anlaşılan Muhammed b. el-Evşânî'yi nebevi medihlerle dolu bu divanı kaleme almaya sevk eden sebebin, onun Allah Resulüne duyduğu aşırı muhabbet,⁴⁰ şefaatinin dileme,⁴¹ Allah'ın (c.c) rızasını kazanma,⁴² mağfiretine ve arzu ettiği uhrevi nimetlere nail olma, nihayetinde Peygamberi övme vesilesiyle ukbada en güzel şekilde mükâfatlandırılma⁴³ gibi ulvi duygular olduğu söylenebilir. Nitekim kalbi Hz. Peygamber'in (s.a.s) muhabbetiyle dolup taşan ve onun özlemiyle yanıp tutuşan şair, divanının farklı yerlerinde bunu birçok defa şu ifadelerle dile getirmektedir:

[Kamil]

وَبُلُوغَ مَا أَرْجُو مِنَ الْآلَاءِ

غُفْرَانَ رَبِّي أَرْجِي بِمَدِيحِهِ

³⁹Bk. <https://yazmaeserler.diyaret.gov.tr/details?id=1063&materialType=YE&query=u%C5%9Fani> (erişim: 25.07.2023).

⁴⁰ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 17a.

⁴¹ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 16b.

⁴² İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 18b; 24a.

⁴³ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 96a.

“Hz. Peygamber’i (s.a.s) övmekle Rabbimin mağfiretini ve arzuladığım nimetlere (uhrevi) ulaşmayı ümit ediyorum.”⁴⁴

[Basît]

أَتَيْنُهُ مَادِحاً أَرْجُو شَفَاعَتَهُ فَهُوَ الْمُسْتَفْعُ فِي أَهْلِ الذُّنُوبِ عَدَاً

“Şefaatinizi umarak O’nu övmeye geldim. Çünkü yarın (mahşer gününde) günah ehli için şefaatte bulunacak odur.”⁴⁵

[Tavîl]

دَعَايِي إِلَيْهِ حُبُّهُ فَمَدَّحْتُهُ مَعَ الْعِلْمِ بِالتَّقْصِيرِ فِيهِ وَذَا جُهْدِي

“O’na olan sevgim beni ona davet etti ve onu methettim. Bu hususta eksiklerimin farkında olmakla beraber elimden gelen buydu.”⁴⁶

[Tavîl]

رَضَى اللَّهُ أَبْغِي فِي مَدِيحِ مُحَمَّدٍ فَحُبُّكَ فِي يَوْمِ الْقِيَامَةِ مُنْقِذِي

“Muhammed’i (s.a.s) övmeye Allah’ın rızasını isterim. Zira senin sevgin kıyamet gününde kurtarıcım olacaktır.”⁴⁷

Divanında yer alan bu ve benzeri ifadelerden anlaşıldığı üzere, İbnü’l-Evşânî eserini Hz. Peygamber’e (s.a.s) duyduğu muhabbet ve özlemi dile getirmek arzusuyla kaleme almıştır.

2.3. Divanın Tematik Açısından Analizi

Divanın tamamı yetmiş üç kasideden oluşmaktadır. Müellif divanında yer verdiği kasidelerde; başta Hz. Peygamber ve ashabına methiyeler, Allah’ı (c.c) tazim etme, tazarru, istiğfar, tevessül, dönemin batıl fırkalarına eleştiriler, toplumdaki ahlaki yozlaşmaya tepki gibi pek çok temayı işlemiştir. Bazı kaside başlıkları (هَذَا مَدْحُ رَسُولٍ)

⁴⁴ İbnü’l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 96a.

⁴⁵ İbnü’l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 16b.

⁴⁶ İbnü’l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 17a.

⁴⁷ İbnü’l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 18b.

49 (وَقَالَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَمْدَحُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ),⁴⁸ (اللَّهُ) net iken pek çoğu (وَقَالَ أَيْضًا),⁵⁰ (وَلَهُ أَيْضًا)⁵¹ şeklinde olup kasidenin teması hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. Divanda yer alan kasidelerden yirmi yedi tanesi ise mukaffa olup (حَرْفُ الذَّالِ),⁵² (حَرْفُ الْجِيمِ)⁵³ şeklinde kafiye harfine göre başlıklandırılmışlardır. Ancak bunlarında tamamen alfabetik sıraya göre dizilmediği görülmektedir. Nitekim hemze, ya, te, se ve cim kafiyeleri divanın sonuna eklenmiştir. Müellifin tazarru temalı bazı kasideleri (وَقَالَ رَضِيَ اللَّهُ فِي الْمَعْنَى)⁵⁴ şeklinde başlıklandırılmıştır. Ancak müdevvinin “فِي الْمَعْنَى” ifadesiyle ne kastettiği anlaşılmamaktadır.

2.3.1. Hz. Peygambere (s.a.v.) Medih

Divanda yer alan kasidelerden yirmi yedi tanesi harf kafiyeli olmak üzere toplamda otuz beş kaside sırf Hz. Peygamber’e methiye amaçlı nazmedilmiştir. İbnü'l-Evşânî, methiyelerinde Hz. Peygamberin Allah katındaki üstün meziyetlerini, yüce ahlakını, mevlid-i nebeviyi, siretini, mucizelerini ve kıyamet gününde şefaati olacağını sıklıkla vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra kendisine duyduğu sevgiyi, hasreti ve özlemi her defasında dile getirir. Müellifin methiyeleri incelendiğinde yüreği Hz. Peygamber sevdasıyla yanıp tutuşan bir Peygamber aşığı olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bununla birlikte o, ilk methiyesinde ölçülü davranıp Hz. Peygamber’i methederken ifrat ve tefritten kaçınmak gerektiğini ifade eder. Ona göre Hz. Peygamber eşref-i mahlûkattır. Ancak aşırıya kaçıp Hıristiyanların düştüğü hataya düşerek O’nun bir beşer olduğunu unutmamak gerekir:

[Kâmil]

وَأَنْعَتَ عِلَاهُ وَلَا يَصْنَدُكَ عَاذِلُ

يَا مَادِحَ الْمُخْتَارِ خُدَّ فِي مَدْحِهِ

⁴⁸ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 1a.

⁴⁹ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 72b.

⁵⁰ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 88a.

⁵¹ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 88b.

⁵² İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 17b.

⁵³ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 151a.

⁵⁴ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 58a.

وَتَجَنَّبِ الْإِطْرَاءَ غَيْرَ مُقَصِّرٍ
لَا تَطَّرَ إِطْرَاءَ النَّصَارَا إِنَّهُ
فَمَحَمَّدٌ خَيْرُ الْخَلَائِقِ كُلِّهِمْ
فِي الْمَدْحِ فَالْإِطْرَاءُ سَمٌّ قَاتِلٌ
بَشَرٌ لَهُ فَوْقَ الْعِبَادِ مَنَازِلُ
هَذَا الصَّوَابُ وَغَيْرُ هَذَا بَاطِلٌ

“Hz. Muhtarı metheden, methet onu yüce nitelikleriyle. Hiçbir şey seni alıkoymasın bundan.

Medihte geri durma ve aşırıya da kaçma, zira aşırıya kaçmak ölümcül bir zehirdir.

Hristiyanların aşırıya kaçtıkları gibi aşırıya kaçma, zira o insanlardan üstün bir insandır.

Hz. Muhammed (s.a.s.) bütün mahlûkatın en hayırlısıdır. Doğru olan budur, bunun dışındakiler batıldır.”⁵⁵

Kaside başlıklarından anlaşıldığı üzere bazı methiyelerini muvacehe-i şerifte nazmetmiştir. Nitekim aşağıdaki beyitlerle başlayan mevlid-i şerif temalı methiyesini yedi yüz seksen senesinde muvacehede nazmetmiştir:

[Basît]

41

فِي مِثْلِ هَذَا الشَّهْرِ خَيْرُ الْخَلْقِ قَدْ وُلِدَا
فَالْحَمْدُ لِلَّهِ حَمْدًا دَائِمًا أَبَدًا

“Böyle bir ayda doğdu insanlığın en hayırlısı. Ebediyen hamdolsun Allah’a.”⁵⁶

Öte yandan methiyelerinden birini yedi yüz yetmiş dokuz,⁵⁷ diğerini de yedi yüz seksen iki senesinde⁵⁸ muvacehede nazmettiği anlaşılmaktadır.

Müellif Hz. Peygamberi cömertliğiyle övmüştür:

[Kâmil]

وَمُحَمَّدٌ أَسْحَى الْأَنْامِ وَمَالُهُ
وَهُوَ الْجَوَادُ وَكُلُّ جُودٍ قَدْ بَدَى
لِلنَّاسِ مَبْدُولٌ فَنِعْمَ الْبَاذِلُ
مِنْ غَيْرِهِ إِنْ قَسَنَتْهُ مَنَاصِلُ

“Hz. Muhammed (s.a.s.) insanların en cömerdidir. Malını hep insanlara dağıtmıştır. Ne güzel dağıtandır o.

⁵⁵ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 3b.

⁵⁶ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 11b.

⁵⁷ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 52b.

⁵⁸ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 49a.

Yegâne cömert oydu. Onun dışındakilerin yaptığı cömertlikler onunkiyle kıyaslandığında cılız kalırdı."⁵⁹

Bazı methiyelerinde Hz. Peygamber'in ayak bastığı bilad-i haremeynin her köşesini tek tek tasvir eder ve oraya olan özlemini dile getirir:

[Tavîl]

إِذَا ذُكِرْتُ تِلْكَ الْبِقَاعِ فَإِنِّي
وَأَهْتَرُ مِنْ تَذْكَارِهَا فَكَأَنِّي
مِنَ الْوَجْدِ وَالْأَشْوَاقِ تُطْرِبُنِي الذِّكْرَى
شَرِبْتُ عَلَى سَكْرٍ وَمَا دُقَّتْهَا الْحَمْرَا

"O yerleri hatırladıkça özlem ve iştiyakımdan kendimden geçip cûşa gelirim.

Hatırladıkça sarsılır, içmeden sarhoş bir hale girerim."⁶⁰

Müellif methiyelerinde Hz. Peygamber'in mucizelerini de tek tek zikretmiştir.

[Tavîl]

لَهُ مُعْجَزَاتٌ أَعْجَزَتْ كُلَّ وَاصِفٍ
فَمِنْهَا عَمَامٌ أَيْنَ سَارَ يُظِلُّهُ
فَمَا يَسْتَطِيعُ الْوَاصِفُونَ لَهَا حَصْرًا
وَيَدْفَعُ عَنْهُ مِنْ كَرَامَتِهِ الْحَرَا.....

"Onun o kadar çok mucizesi var ki, sayanları aciz bırakır.

*O mucizelerinden bir tanesi gittiği her yerde onu sıcaktan korumak için gölgeleyen buluttur..."*⁶¹

Methiyelerinde Hz. Peygamberin hayatına dair detaylı bilgileri bulmak mümkündür. Bu yönüyle onun methiyeleri sadece Hz. Peygamberin yüce ahlakını ve meziyetini anlatmakla kalmamış siretine dair de geniş bilgilere yer vermiştir. Söz gelimi methiyelerinde İsrâ olayına dair beyitleri görmek mümkündür:

[Tavîl]

تَبَارَكَ مَنْ أَسْرَى بِأَحْمَدَ لِلْعَلَى
وَبَوَّأَهُ فِي أَرْفَعِ الدَّرَجَاتِ

"Hz. Ahmed'i bir gece vakti yücelere götüren ve onu en yüce makamlara ulaştıran Cenab-ı Hak yücedir. Onu en yüce makamlara ulaştırdı."

⁵⁹ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 5a.

⁶⁰ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 6b.

⁶¹ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 7a.

[Tavîl]

دَر الشَّكِّ وَاعْلَمْ أَنَّ رُؤْيَا رَبِّهِ
بِعَيْنَيْهِ كَانَتْ صَحَّ نَقْلُ ثِقَاتِ

“Şüpheyi bırak ve bil ki O, Rabbini gözleriyle gördü. Bu konudaki rivayetler sahihtir.”⁶²

Aynı şekilde Bedir gazvesinde meleklerin yardıma gelme hadisesini şu beyitleriyle dile getirmiştir:

[Tavîl]

وَجَاءَتْهُ أَمَلَاكُ السَّمَاءِ مُمَدَّةً
بِبَدْرِ عَلَى الْأَعْدَاءِ تَنْصُرُهُ نَصْرًا

“Bedirde gökyüzünden melekler geldiler ve düşmana karşı ona yardım ettiler.”⁶³

2.3.2. Sahabeye Medih

Müellif divanda yer alan şiirlerinden birini de sahabe-i kirama methiyeye ayırmıştır. Bu şiirinde sahabenin fazileti, dine ettikleri hizmetler, sahabeye sebb etmenin şekavet, onlar sevmenin ise saadet olduğunu ve onların yolunda gitmenin en doğru yol olduğunu ifade etmiştir:

[Racez]

صُحْبُ النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ مِنْ بَعْدِهِ
مَا سَبَّهُمْ إِلَّا شَقِيٌّ فَاسِقٌ
نَقَلُوا لَنَا الدِّينَ الْحَنِيفَ وَشَيَّدُوا
وَمُحِبُّهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَسْعُدُ

“Hz. Peygamberin sahabesi, hanif dini destekleyip onu bize aktardılar.

Ancak şaki ve fasık olan onları sebb eder, onları sevense kıyamet günü mesud olur.”⁶⁴

Sahabeyi hidayet yolunun önderleri diye tanımlayan müellif, sahabeye söven Rafızilere lanet etmiştir:

[Kâmil]

مَنْ اقْتَفَى آثَارَهُمْ نَالَ الْهُدَى
لُعِنَ الشَّقِيُّ الرَّافِضِيُّ بِسَبِّهِمْ
فَهُمُ الْهُدَاةُ وَقَضَلُهُمْ لَا يُجَدُّ
وَيُبْغِضُهُمْ فَهَوَّ الطَّرِيدُ الْأَبْعَدُ

“Onların izinden giden hidayete erişir. Çünkü onlar hidayet yolunun önderleridirler.

⁶² İbnü'l-Evşânî, Medh-u Rasulillah, 98b.

⁶³ İbnü'l-Evşânî, Medh-u Rasulillah, 8.a.

⁶⁴ İbnü'l-Evşânî, Medh-u Rasulillah, 67b.

Sahabeden nefret eden ve onlara söven bedbaht Rafîzi'ye lanet olsun, o ki kovulmuştur ve uzaktır Allah'ın rahmetinden."⁶⁵

2.3.3. Tazarru, Münâcât, İstiğfar ve Tevessül

Divanda yer alan bazı kasidelerde müellif Cenab-ı Hakka yalvarıp yakarmakta, acziyetini dile getirerek tövbe ve istiğfarda bulunmaktadır. Şair bir taraftan acziyetini dile getirirken diğer yandan Cenabı Hakk'ın yüce esma ve sıfatına yer vererek azametini dile getirir. Ardından arzu ve dileklerini Allah'a arz eder ve en sonunda başta Hz. Peygamber olmak üzere enbiyayı şefaathçi kılar:

[Vâfir]

وَأَنْتَ الْمُحْسِنُ الرَّبُّ الْعَفُورُ
وَأَنَا الْعَاصِي الْكَثِيرُ مِنَ الْخَطَايَا
وَأَنْتَ الْمُحْسِنُ الرَّبُّ الْعَفُورُ
وَأَنَا الْكُفُورُ

"Ben günahkâr ve aciz kulun, sen bağışlayan ve iyilik eden Rabbimsin.

Ben hatası çok, asi, vefasız ve nankörüm."⁶⁶

[Vâfir]

وَأَنْتَ اللَّهُ خَلَّاقُ الْبَرَايَا
وَأَنَا مُذْنِبٌ عَبْدٌ فَقِيرٌ
وَأَنْتَ اللَّهُ خَلَّاقُ الْبَرَايَا
وَأَنَا مُذْنِبٌ عَبْدٌ فَقِيرٌ

"Şüphesiz sen merhamet eden zengin bir ilahsın. Ben ise günahkâr fakir bir kulum.

*Sen bütün kâinatın yaratıcısısın iyilik senden, fazilet sendendir."*⁶⁷

[Vâfir]

أَلْهِي... أَصْلِحْ كُلَّ أَحْوَالِي وَقَلْبِي
فَأَنْتَ عَلَى مُسَاعَدَتِي قَدِيرٌ
أَلْهِي... أَصْلِحْ كُلَّ أَحْوَالِي وَقَلْبِي
فَأَنْتَ عَلَى مُسَاعَدَتِي قَدِيرٌ

"Ya rab, durumumu ve kalbimi düzelt, çünkü sen diledin mi her şey düzelir.

*Günahlardan ve çirkinliklerden beni uzak eyle, çünkü senin bana yardım etmeye gücün var."*⁶⁸

⁶⁵ İbnü'l-Evşânî, Medh-u Rasulillah, 67b.

⁶⁶ İbnü'l-Evşânî, Medh-u Rasulillah, 8b.

⁶⁷ İbnü'l-Evşânî, Medh-u Rasulillah, 9a.

⁶⁸ İbnü'l-Evşânî, Medh-u Rasulillah, 10b.

[Vâfir]

دَعَوْتُكَ فَاسْتَجِبْ يَا رَبِّي فَضْلاً
وَوَاصِلِ أَحْمَدَ الْمُخْتَارِ تَنْزِي
فَأَنْتَ بِكُلِّ مَعْرُوفٍ جَدِيرٌ
صَلَاةً مَا أَبَدَا لَهَا فُنُورًا

“ Sana yalvardım, dualarıma icabet et ya Rab, zira her türlü iyilik sana yakışır.

Ahmed-i Muhtara sonsuz ve kesintisiz salat ve selam eyle.”⁶⁹

Müellif Hz. Peygambere methiye için yazdığı bazı kasidelerinde de bazı tevessül beyitlerine yer vermiştir:

[Kâmil]

مُتَوَسِّلاً بِالمُصْطَفَى وَبِجَاهِهِ
وَبِهِ تَوَسَّلَ آدَمُ وَلَقَدْ رُوي
فَلَهُ كَمَا قَدْ صَحَّ جَاءَ طَائِلٌ
هَذَا عَلَى شَرْطِ الصَّحِيحِ نَوَاقِلُ

“Hz. Mustafa’ya ve onun şanına tevessül ederek, zira onun yüce bir şanı vardır.

Hz. Âdem de ona tevessül etmiştir. Bu sahih bir rivayettir.”⁷⁰

2.3.4. Dönemin Batıl Fırkalarına Eleştiriler

Müellif bir kasidesinde Rafızileri sert bir dille eleştirmiş, ele başlarından biri olan İbnü'l-Mekkî'nin 786 senesinde Dimaşk'ta öldürülmesine duyduğu sevincini dile getirmiştir. O, Rafızileri Hz. Peygamberin yolundan sapmış, Hz. Peygamber eşlerine, sahabe-i kirama, diğer dini liderlere söven ve dini değiştirmeye çalışan batıl bir fırka şeklinde tanımlar:

[Kâmil]

إِنَّ الرِّوَافِضَ مَعْشَرٌ قَدْ خَالَفُوا
سُنَنَ النَّبِيِّ وَكَابَرُوا المَحْسُوسَا

“Rafıziler Hz. Peygamberin yolundan sapmış hakkı inkâr eden bir güruhtur.”⁷¹

[Kâmil]

سَبُّوا الصَّحَابَةَ خَيْرَ أُمَّتِنَا وَمَنْ
قَدْ أَسَّسُوا دِينَ الهُدَى تَأْسِيسًا

⁶⁹ İbnü'l-Evşânî, Medh-u Rasulillah, 11a.

⁷⁰ İbnü'l-Evşânî, Medh-u Rasulillah, 3a.

⁷¹ İbnü'l-Evşânî, Medh-u Rasulillah, 62a.

“Onlar, ümmetin en faziletlisi ve dinin müessisi sahabeye söverler.”⁷²

Müellif Rafızı yöneticilerin İslam beldelerine hiçbir faydalarının dokunmadığını aksine İslam beldelerini yağmalayan Tatarlara destek verdiklerini, şairlerinin ise içkiyi, kilise ve havraları methedip sahabeyi sövmeyi marifet bilen aşağılık insanlar olduğunu belirtmiştir:

[Kâmil]

فَمَلُوكُهُمْ شَرُّ الْمُلُوكِ وَمَاتَرَى دَفَعُوا عَنِ الْإِسْلَامِ يَوْمًا بُوسًا

“Onların yöneticileri en kötü yöneticilerdir. Bir gün İslam’ı savunduklarını göremezsin.”

[Kâmil]

سَبُّوا الصَّحَابَةَ وَأَكْثَرُوا التَّلْبِيسَا شَعَرَانُهُمْ شَرُّ الْبَرِّيَّةِ أَلْسِنَا

“Şairleri en kötü dilli mahluklardır. Sahabeye söver, batılı hak olarak gösterirler.”⁷³

Rafızilerin tutunabilecekleri sağlam bir dini kaynaklarının olmadığını belirten müellif alimlerini merkebe benzetmiştir:

[Kâmil]

بِرَّخَارَفَ أَوْ نَمَّقُوا التَّدْرِيسَا عَلَمَانُهُمْ مِثْلَ الْحَمِيرِ وَإِنْ أَتَوْا
بَلَّ تَابَعُوا الْمَوْضُوعَ وَالْمَوْكُوسَا لَا يَعْرِفُونَ مِنَ الْحَدِيثِ صَحِيحِهِ

“Alimleri merkep gibidir süslü dersler, süslü sözler söyleyeler de...”

Sahih hadis bilmez onlar, aksine yalan ve uydurma rivayetlere tabi olurlar.”⁷⁴

Başta mezhep imamları olmak üzere selef ulemasının Rafızilerle mücadelesine yer veren müellif, Rafızilerin ifsadının akideyle sınırlı kalmadığını, insanları hac ziyaretinden alıkoymaya varıncaya kadar Müslümanlarla mücadele ettiklerini belirtmiştir.⁷⁵ İleri gelenlerinden bazılarının yaptığı ifsadatlara yer veren müellif

⁷² İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 62a.

⁷³ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 64a.

⁷⁴ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 66a.

⁷⁵ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 62b-63b.

kasidenin sonlarına doğru İbn Mekkî adında bir liderlerinin mühlhit olduğu kesinleştikten sonra öldürülmesinden bahseder:

[Kâmil]

وَنَشَأُ بِأَطْرَافِ السَّوَاكِلِ آخِرُ
يُدْعَى إِبْنُ مَكِّيٍّ فَذَاقَ الْبُوسَا...
فَتَلَّوْهُ لَمَّا أَنْبَتُوا إِحَادَهُ
فَرَأَى لَهُ يَوْمًا عَلَيْهِ عُبُوسًا

“Sahil bölgesinde İbn Mekkî adında biri türedi ve en sonunda ölümü tattı.

Mühlhit olduğu ispatlanınca öldürdüler onu, onun için acı bir gün oldu.”⁷⁶

2.3.5. Toplumdaki Ahlaki Yozlaşmaya Tepki

Divanda yer alan kasidelerden bir tanesi kendi dönemindeki toplumsal yapıya ve yozlaşmaya ışık tutması açısından öneme haizdir. Nitekim İbnü'l-Evşânî bu kasidesinde işlerin ehil olmayanların eline verildiğini, emanetlerin zayi edildiğini, bozulmanın toplumu sardığını, küçüğün büyüğe saygısının büyüğün de küçüğe sevgisinin kalmadığını, münkerin marufa dönüştüğünü emr-i bil-marufun ise münker karşılandığını dile getirmiştir. Toplumdaki ahlaki yozlaşmadan bahseden Evşânî, çalgı, eğlence aletleri ve içkinin yaygınlaştığını daha da ötesi toplumda eş cinselliğin baş gösterdiğini dile getirmektedir:

[Kâmil]

وَقَدْ كَثُرَتْ الْمَعَارِفُ وَالْمَلَاهِي
وَأُظْهِرَتْ الْمَسَاكِرُ وَالْخُمُورُ
وَبِالنِّسْوَانِ قَدْ شَعَفَتْ أَنْاسُ
كَمَا بِالْمُرْدِ قَدْ لَهَجَ الذُّكُورُ

“Eğlence aletleri ve alkollü içecekler yaygınlaştı. Bazı insanlar kadınlara, bazısı da erkeğe ilgi duyar oldu.”⁷⁷

Şaire göre toplumdaki bu fesadın başlıca nedeni idarecilerin ehil olmayışı, başta din adamları ve ilim adamları olmak üzere kanaat önderlerinin fesadı ve duyarsızlığıdır:

[Vâfir]

لِغَيْرِ الْأَهْلِ وَسِدَّتِ الْأُمُورُ
فَصَافَقْتُ مِنْ أُولِ النَّفْوَى الصُّدُورُ

⁷⁶ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 65a.

⁷⁷ İbnü'l-Evşânî, *Medh-u Rasulillah*, 56b.

“İşler ehil olmayanların eline verilmiş, takva ehlinin yüreği daralmış.”

[Vâfir]

فَلَا شَيْخَ عَنِ الْفَحْشَاءِ يَنْهَى وَلَا مُفْتٍ يَصُدُّ وَلَا أَمِيرُ

“Toplumdaki bu çirkinliklere dur diyecek ne bir şeyh ne bir müftü ne de bir idareci yoktur.”⁷⁸

Kasidenin son beyitlerinden anlaşıldığı üzere müellif toplumun düzelmesinden umudunu kestiğinden düzelmenin ancak Mehdi-yi muntazarla olabileceğine inanmaktadır:

[Vâfir]

وَلَمْ يَبْقَ مِنَ الْإِسْلَامِ إِلَّا رُسُومٌ سَوَفَ يُرْهِقُهَا الدُّنُورُ
فَقُلْ لِلسَّيِّدِ الْمَهْدِيِّ عَجَلْ وَأَدْرِكْنَا فَقَدْ أَنْ الظُّهُورُ

“İslam namına sadece bazı emareler kaldı. Onlar da ilerde yıkılıp gidecek

De ki ey Mehdi, bir an evvel gel ve imdadımıza yetiş, artık çıkma vaktin geldi”⁷⁹

Sonuç

Muhammed İbnü'l-Evşânî'nin divanı, 8. yüzyılın önemli edebi eserlerinden biridir. Bu çalışmada, yetmiş üç kasideden oluşan bu zengin divan incelenmiştir. Eserde Hz. Peygamber'e ve ashabına sunulan methiyelerin yanı sıra, Allah'a tazim, dua ve ahlaki öğütler gibi pek çok tema işlenmiştir. Yazar, eserinde dönemin siyasi ve sosyal atmosferine de ışık tutmaktadır. Kasidelerin bazı başlıkları temayı açıkça yansıtırken, birçoğu herhangi bir bilgi vermemektedir. Divanda yer alan mukaffa

⁷⁸ İbnü'l-Evşânî, Medh-u Rasulillah, 56b.

⁷⁹ İbnü'l-Evşânî, Medh-u Rasulillah, 57b.

kasideler kafiye harfine göre başlıklandırılmış olsa da bazılarının alfabetik sıraya uymadığı görülmektedir.

Muhammed İbnü'l-Evşânî divanı, Hz. Peygamber'in (s.a.s) tüm özelliklerini, mucizelerini ve hayatına dair pek çok bilgiyi barındıran, adeta özet bir siyer-i nebi niteliği taşımaktadır. Özellikle Medine ziyaretleri sırasında yazılan methiyeler, müellifin derin bir peygamber sevgisiyle dolu olduğunu göstermektedir. Divanda nebevi methiyeler ön plana çıksa da şiirlerindeki muhteva çeşitliliği dikkat çekicidir. Şiirlerindeki mana yoğunluğu ve belagat unsurlarını ustalıkla kullanması, döneminin önde gelen şiir ustalarından olduğunu göstermektedir. Divanındaki şiirlerini diğer şiirlerden farklı kılan özelliği; birbiriyle olan bağlantıları ve kolayca anlaşılır olmalarıdır.

Eserin tanıtımına odaklanan bu makalede, içerik analizi ile iktifa edilmiştir. Eserin geniş kapsamı göz önüne alındığında, tam neşri için ayrı bir çalışma gerekli görülmüştür. Nitekim el yazması eserleri keşfedip başkalarının istifadesine sunmak, ilim dünyasının önem arz eden araştırma alanlarından biridir. Nitekim bu eserler, kaleme alındığı dönemin coğrafya başta olmak üzere, tarih, dil ve kültürel olarak da birden fazla hususu günümüze taşıyan argümanlardır. Bu tür eserlerin araştırılarak ortaya çıkarılması ve yayına hazır hale getirilmesi bize geçmiş ve geleceği birbiriyle kıyaslama imkânı sağlamanın yanı sıra, ecdadın mirasına sahip çıkma ve tarih bilincimizi diri tutma hususunda da katkı sağlayacaktır. Böylelikle bizlerin de geçmişten haberdar olmamıza ve geleceğe dair bizden sonrakilere daha sağlıklı ve güvenilir eserler bırakmamıza vesile olacaktır.

Kaynakça

- Almasri, Asmaa. "Şi'ru'l-medîhi'n-nebevî muhtevâhu ve eşkâlûhu fi bilâdi's-Şâm fi'l-ahdi'l-Osmânî". İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Cürcani, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Ali. *et-Ta'rîfât*, ts..
- Çetin, Abdurrahman. "Gâyetü'n-nihâye". DİA. 13/414. İstanbul, 1996.
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/gayetun-nihaye>

- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi: Osmanlı Dönemi Mısır ve Bilâdü's-Sam Bölgesi*. Erzurum: Fenomen, 2015.
- Demirayak, Kenan. "Banet Su'ad Kasidesi Üzerine". Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 24 (07 Şubat 2013).
- Dereli, Muhammet Vehbi. *Osmanlı Dönemi Edebiyat Şairlerinden Âişe el-Bâûniyye ve Peygamber Methiyeleri*. Gece Kitaplığı: Ankara, 2023.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi (DİB). "Yazma Eserler". 18 Ekim 2022. Erişim 18 Ekim 2022. <https://yazmaeserler.diyaret.gov.tr/details?id=1063&materialType=YE&query=el-U%C5%9Fani>
- Durmuş, İsmail. "Methiye". DİA. 29/406. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2004.
- Durmuş, İsmail. "Muhammed: Arap Edebiyatı". DİA. C. 30. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020.
- Fidan, İbrahim. *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbnu'n-Nakîb el-Hüseynî ve Şiirleri*. Gece Kitaplığı: Ankara, 2016.
- Hımsî, Nu'aym. *Nabve fehmî cedîdî li edebî'd-duvelî'l-mutetâbi'a ve tarihibi -I-*. Dımaşk: Mudîriyyetu'l-Kutub ve Matbû'atu'l-Câmi'iyye, 1981.
- Ergin, Mehmet Mesut. "Osmanlı Döneminde Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri". Marife Dini Araştırmalar Dergisi 7/1 (01 Nisan 2007). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marife/issue/37833/437006>
- İbn Manzur. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbnü'l-Cezerî. *Gâyetü'n-nihâye fî esmâ'î ricâli'l-kıraat ulî'r-rivâye*. Daru'l-Lü'lü, 2017.
- İbnü'l-Cezerî. *Gâyetü'n-nihâye fî tabakati'l-Kurra*. Beyrut-Lübnan: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2006.
- İbnü'l-Evşânî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Muhammed. *Medb-u Rasulillah*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 892.71 23, 1a-2b.
- İyişenyürek, Orhan. "İbn Ma'tuk'un Divanındaki Peygamber Methiyeleri", 145-194.
- Küçükşarı, Mücahit. *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrahim es-Sefercelani ve Şiirleri*. Çizgi Kitapevi: Konya, 2017.
- Küçükşarı, Mücahit. *İbn Hicce el-Hamevi ve Divanı*. Palet Yayınları: Konya, 2018.
- Mekkî, Mahmud Ali. *el-Medâihu'n-nebevîyye*. Mısır: eş-Şeriketu'l-Mısriyyetu'l-Âlemiyye, 1991.
- Mubârek, Zeki. *el-Medâihu'n-nebevîyye fî'l-edebî'l-'Arabî*. Kahire: Hindavi Vakfı, 1935.
- Muhammed, Mahmud Salim. *el-Medâihu'n-nebevîyye hatta nihâyeti'l-'asri'l-Memlûkê*. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Nebhânî, Yusuf b. İsmail. *el-Mecmû'atü'n-nebhâniyye*. Dâru'l-Fik, ts.

- Nişanyan, Sevan. *Sözlerin Soyağacı, Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Adam Yayınları, 1978.
- Özkal, Ramazan. *Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatı El-Muhibbi*. Palet Yayınları: Konya, 2023.
- Pala, İskender. “Ansiklopedik Divan Şiir Sözlüğü”. 313. Kapı Yayınları, 06 Aralık 2018. https://turuz.com/storage/shiir-2018/2021-Ansiklopedik_Divan_Shiiri_Sozlughu-Iskender_Pala-1989-511s.pdf
- Parlak, Nizamettin. “Hz. Muhammed (s.a.s) İçin Yazılan Şiirlerin Endülüs’teki Yansımaları: Kasîde fî Medhi’n-Nebî Geleneği”. Akademik Siyer Dergisi 2 (30 Haziran 2020), 69-79.
- Pekparlatır, Selçuk. *Osmanlı Dönemi Şairlerinden Yusuf el-Esîr ve Şiiri*. Palet Yayınları: Konya, 2020.
- Şen, Ahmet. “Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Ahmed el-Behlûl ve Hz. Peygamber’e Methiyelerinde Muhteva” 837-870 (2019).
- Ti, Abdülmecid. “el-Medîhu’n-nebevî fî ş-şi’ri’l-‘Arab’”. http://www.nidaulhind.com/2016/12/blog-post_31.html. 2022. Erişim 08 Mayıs 2022. https://www.nidaulhind.com/2016/12/blog-post_31.html
- Uğur, Mücteba. Hz Peygamber’e İlk Medhiyeler. “Diyânet İlmi Dergi Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s) -özel sayı-” 2000 (2003).